

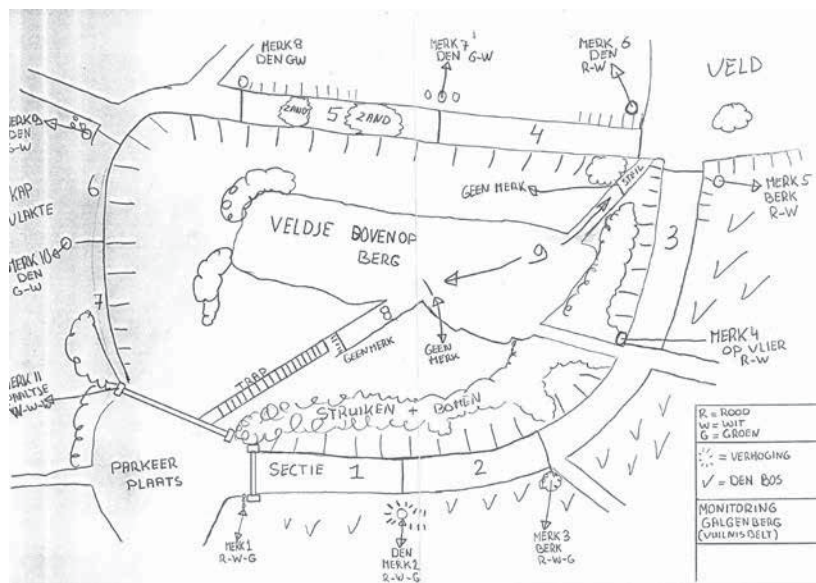
De zilveren monitor 25 jaar vlinders tellen bij de Galgenberg

Tekst:
Harm Werners
Vlinderwerkgroep
Noordwest-Veluwe

Onder de titel 'De koperen monitor' stond in Vlinders nummer 3, jaargang 2005, een bijdrage, waarbij de balans werd opgemaakt van 12½ jaar monitoren van dagvlinders op vlinderroute V0071. Inmiddels kan een overzicht van het wel en wee op deze bijzondere locatie gemaakt worden over een periode van 25 jaar. Daarmee loopt het monitoren op deze route in de pas met de start van het Landelijk Meetnet Vlinders in 1990. De auteur van dit artikel, die als medeteller deze kwart-eeuw samen met hoofdteller Betty Dekker heeft 'volgemaakt', maakt u graag deelgenoot van hun verdere ervaringen.

voorkomende koninginnenkruid zou je hier niet direct verwachten. Waarschijnlijk zijn de zaden van de omgevingsvreemde vegetatie meegekomen met het afdekzand. De werkelijke Galgenberg ligt enkele honderden meters noordwestelijk van de tellocatie.

Voor een goed inzicht plaatsen we het originele routekaartje (figuur 1) waarop de indeling in een negental secties is aangegeven. De hierop ingetekende trap, die naar de op de bergtop gelegen secties 8 en 9 voert, heeft de tand des tijds niet doorstaan en is volledig verdwenen. Wel is aan de andere kant van de belt bij sectie 5 een nieuwe trap aangelegd. Deze voert naar een bovenop de berg geplaatste uitkijktoren. Ook niet meer aanwezig zijn enkele haaks op de route (zoals bij sectie 3) aangegeven bospaden. Deze zijn niet bewust afgesloten, maar door spontane opslag van braamstruiken overwoekerd geraakt.

Figuur 1. Het originele routekaartje.

Een aantal elementen maakt de Galgenbergroute (Harderwijk) bijzonder. Het uitgestippelde traject loopt om en over een voormalige vuilstortplaats, die in de jaren zestig van de vorige eeuw is gesloten. De van een betrekkelijk dunne afdeklaag voorziene belt ligt in het Harderwijkerbos, maar grenst aan de oostkant aan een stuifzandgebied, het Beekhuizerzand. Opmerkelijk is, dat de vuilnisberg temidden van de droge Veluwe zandgrond begroeid is met riet, dat na al die jaren wel is gereduceerd (zie hierna) maar nog steeds niet is verdwenen. Ook het op sommige plekken rijkelijk

Zwijnenbende

Terugkijkend staat het begrip 'verandering' centraal. Toen de vlindertellingen begonnen, was de vuilnisbelt al vele jaren niet meer in gebruik. Op deze rustieke plek zou je op voorhand niet op al te veel dynamiek mogen rekenen. Niets bleek echter minder waar. Moesten de tellers zich in de beginperiode op sommige plaatsen van de route nog - al dan niet met behulp van een snoeischaar - door manshoog riet en brandnetels een weg banen, deze begroeiing werd allengs teruggedrongen. Dat was te danken aan de wilde zwijnen. De evers blijken vooral verzot op de wortels van het riet en graven bij tijd en wijle diepe kuilen om deze lekkernij te bemachtigen. Bovenop de belt bevond zich aanvankelijk een grasveldje. Dit open terreintje is na de nodige wroetwerkzaamheden van de varkens inmiddels volkomen in beslag genomen door hogere vegetatie. Met name het in de zomer en nazomer uitbundig bloeiende boerenwormkruid voelt zich hier thuis. In 2013 troffen we er drie weken lang een eikenpage, die zich tegoeed deed aan de nectar van deze planten. Puur natuurgeweld liet ook af en toe z'n sporen na. Een solitaire hoge grove den in sectie 7 werd geveld door een storm en dwong ons tot een kleine aanpassing van de route. Enkele jaren later begaf de wilg aan het eind van dezelfde sectie het, maar deze boom liet zich niet kisten. Uit de horizontale stam ontwikkelden zich nieuwe takken, die inmiddels in het vroege voorjaar al weer een bijdrage leveren aan het nectaraanbod via de aanlokkelijke katjes. Door de omringende bebossing is er voor het merendeel van de secties sprake van 'een-

Eikenpage, op boerenwormkruid. Foto boven: pad in sectie 8 van de route.

zijdige' waarnemingen. Aan de boskant van het traject vliegen zelden vlinders.

In de begintijd overheersten distels als nectarplanten. Akkerdistels zijn nu nagenoeg verdwenen, terwijl de kruldistels sterk zijn teruggedrongen. In de voortschrijdende successie is de kruidenvegetatie vervangen door het al genoemde koninginnenkruid en boerenwormkruid. Op zich geen ongunstige wijziging wat betreft het nectaraanbod. Zoals in het slot van het eerdere artikel al werd vermeld, is om een deel van de belt een geasfalteerd fietspad aangelegd en het nabij gelegen stuifzandgebied is aanmerkelijk uitgebreid.

Veranderingen vlinderbestand

Ongetwijfeld hebben de veranderingen in het gebied invloed gehad op de samenstelling van het vlinderbestand. Uiteraard zijn ook landelijke trends niet aan ons telgebied voorbij gegaan. Zo is de argusvlinder nagenoeg verdwenen van de hogere zandgronden; deze soort namen wij voor het laatst waar in 1994. De soort- en aantalsontwikkelingen zijn volledig na te pluizen via figuur 2, die de lijst monitorwaarnemingen 1990 – 2014 bevat.

We noteerden het eerste teljaar 17 vlindersoorten. Een aardige start zou je kunnen zeggen. In de jaren daarna steeg dit aantal tot rond de 20. Die stijgende lijn kreeg de laatste jaren een aangename impuls. Het voorlaatste seizoen hadden we een record met 24 soorten. In totaal hebben we de afgelopen 25 jaar bezoek gehad van 28 dagvlindersoorten. Sommige ervan, zoals het koevinkje, dat zich in die periode twee keer liet zien, moet worden aangemerkt als zwerver. Wellicht weet zo'n zwervende vlinder ooit een populatie te stichten op onze route. In 2013 werden we verblijd met maar liefst drie nieuwkomers. Nadat eerst een bruin blauwtje op ons pad kwam, verscheen de 'klapper' in de vorm van een keizersmantel. Dat ook nog een oranje luzernevlinder, die overigens aanvankelijk werd aangezien voor z'n gele soortgenoot,

de belt aandeed, maakte het succes compleet. Zowel de oranje luzernevlinder als de keizersmantel liet zich in 2014 opnieuw zien. De fraaie parelmoervlinder kon in beide jaren als een mannetje worden gedetermineerd.

soort	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
argusvlinder	0	4	7	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
atalanta	33	8	5	10	9	61	15	18	30	23	29	35	18	29	6	29	9	64	2	34	12	19	53	13	120	
bont zandoogje	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	3	10	21	12	14	19	26	23	37	15	56	58	39	72	
boomblauwtje	1	0	4	11	0	0	0	0	5	3	1	1	2	2	4	16	11	7	14	13	12	21	2	5	7	
bruin blauwtje	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
bruin zandoogje	97	143	326	69	143	411	77	38	49	141	117	109	233	175	67	39	72	35	21	31	57	45	38	143	123	
bruine vuurvldr	2	4	0	3	11	20	12	12	9	9	9	2	75	27	5	1	2	6	1	4	15	14	4	41	25	
citroenvlinder	39	72	133	14	16	28	13	9	20	59	33	8	27	32	15	38	13	19	15	19	19	43	44	106	228	
dagpauwoog	110	114	104	13	5	188	229	59	34	71	34	8	22	21	5	8	1	21	2	13	3	12	16	46	21	
distelvlinder	2	5	4	0	2	2	168	0	2	1	0	1	1	40	2	0	0	6	0	46	0	0	0	2	4	
eikenpage	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	3	0	
gehakk. aurelia	0	1	7	13	4	3	1	5	8	6	14	7	7	12	10	13	9	5	8	30	18	13	13	7	22	
groentje	0	0	3	0	0	0	0	2	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	
groot dikkopje	3	10	20	3	6	28	8	5	5	5	8	5	7	13	9	9	7	11	15	22	30	47	17	7	12	
groot koolwitje	2	1	8	1	2	7	0	1	1	8	2	3	0	1	1	3	1	4	1	4	2	1	0	0	8	
heivlinder	5	54	20	1	6	7	2	0	0	7	3	1	0	2	0	0	0	0	2	2	0	0	0	1	3	
hooibeestje	16	1	8	7	1	1	9	5	7	21	11	7	6	5	1	0	0	0	1	2	1	2	2	10	4	
icarusblauwtje	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	2	0	
keizersmantel	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	
kl. geaderd witje	31	13	26	10	12	27	13	19	14	27	21	25	51	45	37	42	73	90	61	134	79	154	86	188	125	
klein koolwitje	11	11	23	7	9	45	21	15	2	7	1	7	11	5	9	19	31	31	4	38	29	47	21	41	15	
kleine vos	28	71	63	2	0	118	42	11	0	0	6	3	8	26	9	4	15	4	0	4	10	15	17	129	28	
kleine vuurvvlinder	6	4	10	10	5	17	15	10	14	7	20	5	23	16	0	5	4	13	16	32	48	20	31	113	32	
koevinkje	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	
landkaartje	30	6	16	15	8	30	7	12	33	56	39	9	39	43	7	1	4	3	2	8	8	11	13	20	29	
oranje luzernevlinder	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	
oranjetipje	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2	0	5	3	12	
zwartspiddikkopje	0	4	3	12	5	14	5	2	2	1	1	0	6	6	1	0	3	1	0	0	0	0	0	0	1	

Figuur 2. Totaaloverzicht van de waarnemingen.

Figuur 3, Totaal aantal soorten en vlinders per jaar.

Jaar	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14
Soorten	17	17	19	17	17	17	16	16	17	18	18	18	18	19	17	15	16	18	16	21	18	17	16	24	22
Totaal	417	526	790	201	246	1007	637	223	236	453	351	239	548	521	200	241	274	347	190	481	363	521	420	917	894

Bont zandoogje.

Omdat de vlinder zich het laatste jaar tijdens twee tellingen vertoonde, prijkt op het overzicht van dat jaar achter zijn naam het cijfer 2.

Soorten als groentje en icarusblauwtje komen niet elk jaar op het telformulier voor. We vreesden na een aantal jaren zonder zwartspriedikkopje deze soort te moeten missen, maar in 2014 dook er tot onze opluchting toch weer een exemplaar op. De heivlinder had het eveneens een aantal jaren moeilijk. De grote aantallen uit de beginperiode zijn in vergelijking tot de huidige stand van zaken bijna ongeloofwaardig. Een beetje trots zijn we op 'onze' soort van de Rode Lijst, de bruine vuurvlinder. Overigens op de schrale gronden van de Veluwe niet ongewoon.

Sloten we de vorige periode in 2004 af met het tot dan toe minimale jaaraantal van 200 vlinders (zie figuur 3), het bleek nog slechter te kunnen want in 2008 bleef de teller steken op 190. Het hoogste aantal van 1007 is nog steeds voorbehouden aan het jaar 1995.

Fluctuaties

Merkwaardigerwijs behoren de laatste twee seizoenen met respectievelijk 917 en 894 vlinders getalsmatig tot de topjaren. Des te opmerkelijker dat zowel de atalanta als de citroenvlinder in het afgelopen teljaar oude records deed sneuvelen. Dat het bont zandoogje hierin niet achterbleef, was minder verrassend na de opmars van de laatste jaren. Het bruin zandoogje was jarenlang de meest getelde vlinder op de route. In de jaren negentig werd deze zandoog enkele jaren afgelost door de dagpauwoog, een soort die de topospositie daarna nooit weer wist te bereiken. Zoals uit het totaaloverzicht blijkt, werd de nagenoeg onaantastbare positie van het bruin zandoogje in 2005 overgenomen door het klein geaderd witje, dat deze positie verrassend genoeg in het afgelopen teljaar moest afstaan aan de al genoemde citroenvlinder. Waarschijnlijk heeft de achteruitgang van het bruin zandoogje te maken met de toenemende verruiging van het terrein. In zijn algemeenheid valt op, dat in de loop der jaren de aantallen per soort behoorlijk kunnen fluctueren. Dit geldt zeker voor bijvoorbeeld een algemene soort als de kleine vos. Een aardige bijkomstigheid was ook dat het landkaartje zich in het laatste teljaar nadrukke-

lijk manifesteerde met een derde generatie. Een aspect dat maar weer eens duidelijk maakt dat elk teljaar weer anders is. Voor de tellers is dit een boeiend gegeven. Overigens kunnen we tot ons genoegen vermelden, dat de ontbrekende telgegevens over 1993, waarvan in het eerste artikel gewag werd gemaakt, toch zijn opgedoken. Daardoor is het overzicht na 25 jaar vlinders tellen op de Galgenberg helemaal compleet. Sinds een paar jaar wordt een aantal nachtvlindersoorten meegeteld. Tot nu toe zagen we de gamma-uil, mi-vlinder en sint-jacobsvlinder. Vooral de opvallend zwartgele rupsen van de laatste soort zijn in het voorjaar en zomer prominent aanwezig op het jakobskruiskruid.

De cirkel is rond

Eindigde ons vorige artikel met de constatering, dat bij de start van het nieuwe teljaar 2005 een tweetal atalanta's werd aangetroffen op een bloeiende wilgenstruik, tijdens de laatste teldag eind september 2014 was de atalanta de meest voorkomende soort. Zo is de vlindercirkel na deze tweede halve kwarteeuw op de Galgenbergrouwe rond en zien we al reikhalzend uit naar het zesentwintigste jaar. We kunnen ervan verzekerd zijn, dat het seizoen 2015 weer anders zal zijn dan alle voorgaande. Mede daarom kunnen we er nog steeds geen genoeg van krijgen en tellen we met onverminderd enthousiasme en vol goede moed door. De ervaring leerde ons, dat zich behoorlijk veel veranderingen hebben voorgedaan in de omstandigheden op en rond de route. Hetzelfde geldt voor de samenstelling van het vlinderbestand, waarbij er wat betreft de toename van het aantal soorten sprake was van een positieve ontwikkeling. Wij hopen, dat we door middel van dit overzicht duidelijk hebben kunnen maken, dat het monitoren bovenal een heel plezierige vrijetijdsbesteding is. Mooi meegenomen, dat het op deze manier volgen van de vlinders essentiële gegevens oplevert voor een bijdrage aan een betere bescherming van de 'vliegende juweeltjes'.

Monitoring vlinders: thema op de Landelijke Dag

Gaat de vlinderstand in ons land achteruit en heeft dat te maken met verdroging of vermesting? Worden er in het noorden minder vlinders waargenomen dan in het zuiden? Gaat het hooibeestje in de duinen even sterk achteruit als in de rest van het land of is er verschil? Om dit soort vragen te kunnen beantwoorden, is De Vlinderstichting in 1990 samen met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gestart met het Landelijk Meetnet Vlinders. 25 jaar geleden begonnen we dus met vlinders tellen, reden genoeg om er uitgebreid bij stil te staan op de Landelijke Dag van De Vlinderstichting. Meer informatie hierover vindt u in het groene katern op blz. 26 en op vlinderstichting.nl, waar u zich ook kunt aanmelden.